

Selvbestemmelse – et eksistensielt spørsmål!?

Av Karl Elling Ellingsen

Spørsmålet om selvbestemmelse eller brukermåte kan være greit å ta stilling til når den personen det dreier seg om, forholder seg til valg-situasjonene på en forutsigbar og normativ måte. Vanskeligere synes det å være når han eller hun treffer utradisjonelle valg eller til og med det mange oppfatter som ufornuftige valg. Når vedkommende skiller seg ut eller avviker tilstrekkelig nok fra det som forventes, dukker gjerne spørsmålet opp om vedkommende er tilregnelig? Man begynner å undre seg over om vedkommende

„ Man begynner å undre seg over om vedkommende fatter konsekvensene av sine valg?

fatter konsekvensene av sine valg? Om vedkommende har nødvendige forutsetninger for å treffe egne – informerte valg. I langt mindre grad blir man da opptatt av å undre seg over hvilken betydning det å treffe egne valg har for personens egen utvikling?

Artikkelen belyser blant annet at selv i situasjoner hvor man med sikkerhet kan si at personer med utviklingshemming har forutsetning for å treffe selvstendige informerte valg, legges det liten vekt på å sikre vedkommendes rett til selvbestemmelse. Artikkelen poengterer at ved å ivareta retten til selvbestemmelse i saker hvor vedkommendes valg samsvarer med eller i liten grad bryter med normoppfatninger i samfunnet, får personen og omgivelsene erfaringer og kunnskap som i neste omgang gir grunnlag for selvbestemmelse i saker som i større grad bryter med verdioppfatninger og samfunnsnormer.

Prinsipper for selvbestemmelse

Retten til å bestemme over seg selv og over sitt eget liv, er nedfelt i mange lover og konvensjoner. Likevel ser man at denne retten både betviles og krenkes. Noen ganger skjer dette ut fra hva man betrakter som nødvendighetshensyn, og ofte med egne lover som støtter opphevelsen av absolutt selvbestemmelse. Andre ganger fratras mennesker retten til selv å bestemme, basert på andres fordommer, diskriminering,

mangel på respekt, et ønske om å beskytte eller andre slike grunner. Utviklingshemmede opplever i mange sammenhenger at denne retten krenkes ubegrunnet og uten noen lovhjemmel. I et forsøk på å tydeliggjøre både retten til selvbestemmelse, og ikke minst viktigheten av å få bestemme selv som del av ens egen utvikling, har vi jobbet med å utvikle prinsipper for selvbestemmelse. Ved å utvikle slike prinsipper har vi ønsket å bidra til at man kan komme et skritt videre fra å si eller hevde at «brukermåte» er et viktig prinsipp, til at målsetningene får en reelt innhold. Vi har

ønsket at prinsippene for selvbestemmelse skal bidra til å ivareta retten til selvbestemmelse også når man synes det er vanskelig å realisere selvbestemmelse fordi personen er utviklingshemmet, eller fordi personen ikke klart uttrykker sine ønsker verbalt. Artikkelen har derfor som sitt utgangspunkt nettopp prinsippene for selvbestemmelse (se annet sted i bladet) for utviklingshemmede sett i forhold til personens utvikling. Selvbestemmelse framstår på den måten ikke alene som en rett, men som et eksistensielt spørsmål knyttet til personens egen utvikling og forming av en personlighet.

En modell

I et forsøk på å komme noe tettere inn på de mange temaer, dilemmaer og nyanser som følger av diskusjonen om selvbestemmelse, er følgende modell et forsøk på å vise noen av de feltene eller interesseområdene som kan oppstå, og hvor det vil eksistere forskjellige argumenter og logikk, og forskjellig lovverk. Hensiktene med denne modellen som med mange andre modeller, er å stykke opp og avgrense forskjellige felter i en virkelighet som er kompleks og

„ Udekte underskuddsbehov kan i verste fall medføre døden.

sammensatt. En oppdeling har den fordel at man kan studere enkeltelementer noe grundigere og isolert og slik at man bedre kan se hva som er på spill. På den andre siden tilsløres selvsagt det faktum at så enkel er ikke virkeligheten. Når man så skal sette de forskjellige elementene i modellen sammen igjen, vil bildet både endres, argumenter eller opplysninger forandres, noen kombinasjonsmuligheter vil forsvinne eller vise seg uaktuelle.

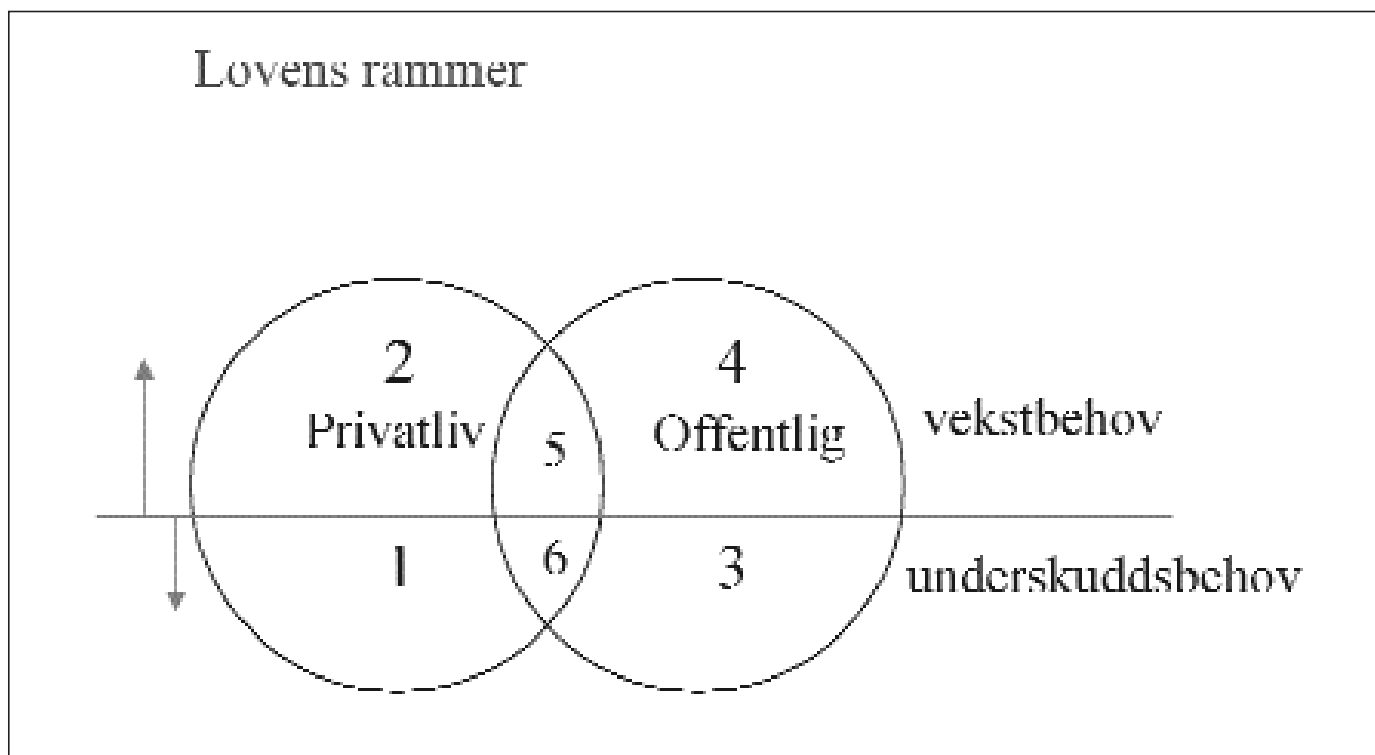
I modellen har vi valgt å skille mellom privat og offentlig, og mellom vekstbehov og underskuddsbehov. Dette er igjen omrammes av lovverket.

Modellen grafisk framstilt.

1) Underskudds- og vekstbehov fra behovsteorien

Utgangspunktet for å trekke fram behov som eget tema, er at mennesket har en rekke behov i kraft av å være biologiske, og sosiale vesener. I utgangspunktet må man anta at alle mennesker handler i noen grad ut fra ivaretakelsen av egne behov. De tidligste teorier om menneskers behov tok for seg menneskelige tilbøyeligheter sett som biologiske instinkt, og betraktet disse som programmert atferd. Eksempelvis nevnes selvhevdelse, underkastelse, aggresjon og kjønnsdriften som slike instinkt (McDougall 1914). Maslow er mer enn noen knyttet til behovsteorier og deler behovene inn i de to hovedkategorier; underskuddsbehov og vekstbehov (Maslow 1968). Det er i utgangspunktet ikke en hierarkisk orden mellom de to hovedtypene. Likevel oppfatter vi det gjerne som klart forskjellig å ikke vise evne eller interesse for å dekke sine underskuddsbehov, i forhold til ikke å vise evne eller interesse for å dekke vekstbehov. Udekte underskuddsbehov kan i verste fall medføre døden. Udekte vekstbehov kan også ha en rekke konsekvenser, uten at det får de samme følger som manglende dekning av underskuddsbehovene. Konsekvensenes art og omfang kan rimeliggjøre en oppfatning av at det er en

teorier og deler behovene inn i de to hovedkategorier; underskuddsbehov og vekstbehov (Maslow 1968). Det er i utgangspunktet ikke en hierarkisk orden mellom de to hovedtypene. Likevel oppfatter vi det gjerne som klart forskjellig å ikke vise evne eller interesse for å dekke sine underskuddsbehov, i forhold til ikke å vise evne eller interesse for å dekke vekstbehov. Udekte underskuddsbehov kan i verste fall medføre døden. Udekte vekstbehov kan også ha en rekke konsekvenser, uten at det får de samme følger som manglende dekning av underskuddsbehovene. Konsekvensenes art og omfang kan rimeliggjøre en oppfatning av at det er en

Modellens tre hovedelement er 1) underskudds- og vekstbehov fra behovsteorien, 2) skillet mellom privat og offentlig og 3) lovens rammer.

hierarkisk orden dem imellom. Likevel er det viktig å holde det klart at man kan dekke vekstbehov selv om man ikke kan dekke underskuddsbehovene.

Hvis man innen omsorgsarbeid argumenterer for at grunnleggende behov må dekkes først, forstått som de basale behov, er det en mulighet for at vekstbehov blir udekte over lengre tid.

Oppfatningen av hva det vil si å dekke grunnleggende basale behov vil kunne variere. I det ligger det en mulighet for at man kan komme til å henge seg fast ved og fokusere kun på slike behov. I andre tilfeller møter man på personer som nekter å dekke sine basale behov, og en ensidig fokusering på underskuddsbehov kan komme til å blokkere for videre samhandling eller bli et hinder for å kunne hjelpe personer der vedkommende er mottakelig for hjelp eller innen områder hvor vedkommende faktisk søker hjelp. Det er derfor et nødvendig utgangspunkt at man hører på hva det faktisk er personen eventuelt ber om hjelp til. Ved å fokusere på hva man selv mener vedkommende trenger hjelp til, kan det vel tenkes at

„ Ved å fokusere på hva man selv mener vedkommende trenger hjelp til, kan det vel tenkes at man bidrar til å starte en prosess som gradvis utvikler seg til et problem?

man bidrar til å starte en prosess som gradvis utvikler seg til et problem? Starter man der personen selv er, der vedkommende selv opplever at utfordringene og mulighetene ligger, kan det i noen tilfeller også åpne for at personen ser behov for eller ønske om å gå videre i dekking av egne behov enten de er underskuddsbehov eller vekstbehov. Enkelte utviklingshemmede har selv tatt initiativ til å lære seg ferdigheter eller å mestre hverdagslige gjøremål, når de har opplevd å få dekket andre behov, som for eksempel behovet for å ha en jobb å gå til, et fellesskap å høre til eller liknende. Andre har sett behovet for å kle seg mot kulde, få nok søvn, eller spise regelmessig, når andre ting i livet som er knyttet til vekstbehov, er i gjenge.

En viktig grunn til å innføre de to hovedkategoriene vekstbehov og underskuddsbehov, er at ved å skille mellom valg som innebærer dekking av underskuddsbehov eller vekstbehov, kan man skille mellom en umiddelbar og overhengende fare for kritiske konsekvenser versus en konsekvens på lengre sikt. Noen entydig praktisk konsekvens er derimot vanskelig å trekke ut av en slik be-

traktning. Det er nærliggende å trekke den slutningen at man i mindre grad kan støtte selvbestemmelse innen områder som handler om underskuddsbehov enn de som dreier seg om vekstbehov dersom man frykter at personen ikke ivaretar de behovene han/ hun har.

Et annet perspektiv vil være å vektlegge den kraften som ligger i nettopp selvbestemmelsen – uansett om det dreier seg om underskuddsbehov eller vekstbehov. Her vil minst to teoretiske innfallsporter være aktuelle. Det siktes til empowerment slik den tidlig ble beskrevet i forhold til sosialt arbeid blant sorte i Amerika (Solomon 1976), senere som virkemiddel i kvinnebevegelsen (Ramalho 1986) og etter hvert også i arbeid blant funksjonshemmede og i interessegrupper (Rose 1985). Empowerment som bevegelse har paralleller til frigjøringspedagogikk slik den har utviklet seg fra tidlig på syttitallet og fram til i dag (Freire 1995). Prinsippene fra nevnte retninger og teorier har i senere tid ført til metodiske tilnærminger også innen arbeid med utviklingshemmede. Eksempelvis dreier det seg om empowerment i praksis i forhold til foreldre som selv er utviklingshemmede (Faureholm 1998).

Den andre teoretiske innfallsporten til å se selvbestemmelse som en kraft til selvutvikling, er eksistensialismen. Kierkegaard retter oppmerksomheten mot individet og hevder at et hvert individ må forstå seg selv i eksistens. Et eksisterende menneske er deltaker i, og ikke tilskuer til livet, altså et

handlende menneske. Kierkegaard hevder at mennesket velger hvert øyeblikk, og at å la være å velge også er et valg. Valg er slik sett noe fundamentalt i den menneskelige tilværelse. Kierkegaard skiller også mellom et egentlig og et uegentlig liv, hvor det egentlige livet for Kierkegaard er et innerlig følelsesbasert og engasjert forhold. Å leve et egentlig liv innebærer for Kierkegaard å velge og stå ansvarlig for de valg man foretar (Kierkegaard 1843/1997, Kierkegaard 1855/1999).

Opdahl peker på at helse- og sosialarbeidere har som en særlig utfordring, å tilrettelegge for at personen selv skal få velge, og samtidig at det er klart at ansvarligheten for valget er personens eget (Opdahl 2000). Her vil man kanskje spørre seg om alle kan ta ansvar for alle mulige valg? En forutsetning for ansvarlighet ligger i at man har en relasjon over tid når det dreier seg om valg der noen har bedre forutsetninger for å rådggi i en valgsituasjon enn den som valget angår direkte. Eksempelvis sier Rand-Henriksen basert på egne erfaringer med pasienter som skal inn til medisinsk behandling, at spørsmålet kan være om hvorvidt brukermedvirkning finner sted før man får blindtarmbetennelsen, når man har fått den eller etter at man har hatt den, må besvares med relasjoner over tid (Rand-Henriksen 2000).

2) Skillet mellom privat og offentlig

Skillet mellom privat og offentlig brukes ofte, og beskriver i hovedprinsippet et område – privat – hvor man er dels skjermert fra andres innflytelse og oppmerksomhet, hvor man som individ eller en mindre gruppe kan leve til en viss grad etter egne normer og verdier. I det offentlige området er man omgitt av andre og mer åpen for innsyn. Slik sett får det ulik oppmerksomhet, ulik forståelse og tolkning og ulike konsekvenser hva man foretar seg eller ikke foretar seg i de to områdene. En person som røyker

hjemme hos seg selv eller som drikker alkohol uten at andre legger merke til det, vil ikke bli vist noen oppmerksomhet eller utsett for andres vurderinger på samme måte

som om vedkommende røyker eller drikker på et offentlig sted. Andres vurderinger bestemmes også dels av de samfunnsnormer og de verdier man har i dette samfunnet i

„ Hvis en utviklingshemmet person drikker alkohol på et offentlig sted, kan vedkommende lett komme til å tiltrekke seg oppmerksomhet.

t tillegg til de personlige og individuelle normer og verdier man har. Hvis en utviklingshemmet person drikker alkohol på et offentlig sted, kan vedkommende lett komme til å tiltrekke seg oppmerksomhet. Hvis vedkommende i tillegg er synlig beruset, kan man kommet til å stille spørsmål ved vedkommendes vurderings- evner. Hvis personer ofte ellers treffer normativt akseptable valg, kan man regne med at kritikken kun går i retning av å mene at vedkommende er ufor- nuftig. Hvis vedkomm-

ende derimot ofte foretar valg som bryter med normene, vil kritikken trolig være krassere, og ta form av å mene vedkommende ikke er i stand til å velge selv. Graden av uansvarlighet forstått som brudd på normer og verdier i samfunnet, vil når det foregår i det offentlige rom, avgjøre om man griper inn med sanksjoner.

Det ligger også i skillet mellom privat og offentlig, at brudd på lover i det private området, ikke så lett av-

dekkes. Det kan også være en tendens til at lovbrudd i og for seg lar seg avdekke gjennom etterforskning, og at lovbrudd som er foretatt i det offentlige i større grad enn tilsvarende lovbrudd foretatt i det private, blir etterforsket. Det kan også være at det er en hevdvunnen tradisjon om at lover «sover» i privatlivet, mens et tilsvarende lovbrudd ikke kan overses når det skjer i det offentlige området.

Benytter man det samme skillet til å se på offentlige ansatte omsorgsarbeideres ivaretagelse av tjenestemottakers rett til selvbestemmelse, vil man kunne forvente at omsorgsarbeideren påvirkes av om omsorgen ytes hjemme hos vedkommende eller i det

offentlige rom. Man burde forvente at personen i større grad har selvbestemmelse hjemme hos seg selv, enn i det offentlige rom. Rent prinsipielt skulle man forvente at det ikke var noen forskjell så lenge personen ikke bestemmer noe som strider mot loven. Det paradoksale er likevel at det synes som at noen opplever mindre grad av selvbestemmelse bak lukkede dører hjemme hos seg selv, enn når omsorgsarbeidet utføres under påsyn fra andre i det offentlige rom. Vi er opplært til å tenke om hverandre som likeverdige, og at man skal handle mot hverandre med respekt. I det offentlige rom er våre handlinger til skue for andre, mens bak lukkede dører er det nesten ingen som vet hva vi foretar oss. Dette er et skille som også bærer i seg elementer av makt over den andre, og som Skau omtaler i boka Mellom makt og hjelp (Skau 1992).

3) Lovens rammer

Når vi snakker om brukermedvirkning som grunnlag for selvbestemmelse, er det en rekke lover som regulerer dette. Her dreier det seg om lover som både ser på individets rett til selv å bestemme, men som også omhandler andres rett og plikt til å gripe inn i situasjoner der enkelte treffer valg. Det er viktig at man her holder øye med både lovgivning innen privat rett like mye som offentlig rett. Siden mange av de vurderingene som helse- og sosialarbeidere gjør, dreier seg om handlinger utført i offentlige tjeneste og underlagt offentlig rett, kan man komme til å legge mindre

vekt på også de lover som regulerer privatrettslige spørsmål. Det er ikke vanskelig å skjønne at man styres av offentlig rett blant annet med de klare regler som er gitt eksempelvis i forvaltningsloven. For å sikre at man yter gode tjenester som ivaretar personens behov og rettigheter på en forsvarlig måte, er det generelt viktig å ha kjennskap til de lover og regler som regulerer den virksomheten man er en del av, men mer allment søke kunnskap om hvilke lover og regler som kommer til anvendelse.

Det er ikke denne artikkelens hensikt å forsøke å redegjøre for de rettsregler som gjelder. Et sentralt forhold som det likevel er grunn til å nevne, er prinsippet i forvaltningsloven om å ivareta rettsikkerhet for den enkelte borger, og retten gitt i norsk og internasjonal lov og konvensjoner, til å være et fritt og uavhengig individ. Denne retten søkes styrket gjennom en påpeking av individets rett til å selv bestemme eller medvirke i beslutninger som omhandler

„ Slik støtte vil forutsette at personen ser tilbudene som attraktive, i samsvar med egne ønsker, formål og planer.

„ I utgangspunktet kunne man antatt at forvaltningsloven var dekkende for flere av de forhold som trekkes fram.

personen når det offentlig planlegger, utformer og gjennomfører tjenester. En slik påpeking finnes i flere av de nye helselovene og særlig i «Lov om pasientrettigheter» av 2. juli 1999. I utgangspunktet kunne man antatt at forvaltningsloven var dekkende for flere av de forhold som trekkes fram. Det er slik sett også en stadfesting og avklaring av personens rett til medvirkning i spørsmål som til nå langt på vei har vært styrt av profesjonene innen helsesektoren. Denne vurderingen synes også å ligge bak overlege Rand-Henriksens erfaringer fra brukermedvirkning når han peker på at brukermedvirkning er uvant for alle parter (Rand-Henriksen 2000).

Eksempler på situasjoner drøftet med utgangspunkt i modellen

I figuren kan man eksempelvis tenke seg at feltet med nr 1 representerer en situasjon hvor en enkeltperson ikke har dekket sine underskuddsbehov – eksempelvis ernæring. Vedkommende befinner seg innenfor privatlivets område, vedkommende opptre ikke i offentlighet på en slik måte at det tvinger andre til å handle på noen bestemt måte. Det er imidlertid pårørende og helsepersonell som er klar over situasjonen. Hva kan disse gjøre? Hva har de rett til å gjøre? Hvilke rettigheter har vedkommende? I denne situasjonen er det rimelig at debatten om å la en person «gå i hundene» dukker opp. I dette feltet er det også rimelig at diskusjonen om omsorgsplikt føres. Det er også nødvendig å kartlegge lovverket som gjelder, og ikke minst å klargjøre hvem dette lovverket gjelder for og hvilke plikter og rettigheter forskjellige parter har i denne vanskelige situasjonen. Standarder for brukermedvirkning i dette feltet må bygge på de aktuelle lover og regler for denne situasjonen. Det vil i dette området være i sannhet at omsorgsarbeideren og helsearbeideren kan vise sine kunnskaper gjennom å nå inn til den virkelighet og de vansker vedkommende strever med, og gjennom sitt arbeid nå fram til en løsning som vedkommende selv er del i og som til slutt dekker det underskuddsbehovet som er oppstått.

I felt nr 3 kan man tenke seg at en person i likhet med felt nr 1 er i en situasjon med underskuddsbehov, og hvor dette er blitt til et offentlig anliggende. Omsorgsovertakelse kan være et slikt eksempel. Her er det

Tegning reproduisert med tillatelse av Martha Perske fra PERSKE: PENCIL PORTRAITS 1971–1990 (Nashville: Abingdon Press, 1998).

„ Mangelfull eller fravær av løsrivelse fra foreldre eller andre pårørende kan sees som manglende dekning av vekstbehov i privatlivets område.

klart at flere parter er i eller vil oppleve behov for å dekke underskuddsbehov. Her har man ikke bare en omsorgsplikt, men også en omsorgsrett i følge loven. Spørsmålet om brukermedvirkning er like fullt helt avgjørende for den videre utviklingen i saken. På den ene siden vet vi at det offentlige og de omsorgssystemene som det offentlige rår over, ikke kan overta eller erstatte det private omsorgssystemet hvis man inkluderer storfamilie, nettverk m.m. Standarder for brukermedvirkning må ta høyde ikke bare for den rett man har til å yte omsorg, men også det ansvaret og den plikten som påhviler systemet for å bidra til at de involverte har mulighet til både å få dekke underskudd og til

vekst.

I felt nr 2 finner vi at en person har vekstbehov som ikke dekkes. Vedkommende befinner seg innenfor privatlivets område. Her er det ikke noen direkte fare på ferde, men man kan frykte at personen opplever utilfredshet som følge av den manglende dekkingen av vekstbehov. Mangelfull eller fravær av løsrivelse fra foreldre eller andre pårørende kan sees som manglende dekning av vekstbehov i privatlivets område. Her kan man vanskelig tenke seg at noen kan gripe inn med makt eller tvang for å sette i

gang en løsrivningsprosess, eller å hevde omsorgsplikt.

I felt nr 4 finner vi at personen har vekstbehov som ikke dekkes, og vedkommende befinner seg innenfor det offentlige området. Her kan vi tenke oss en person som ikke utnytter sin rett til utdanning, eller kanskje til og med ikke fullfører sin skolegang. Så lenge det ikke dreier seg om skolepliktig alder, finnes det ingen hjemmel som gir adgang til å overprøve personens selvbestemmelse hvis vedkommende i tillegg er myndig.

I feltene nr 6 og 5 er man i en sone mellom privat og offentlig. I felt 6 kan man eksempelvis tenke seg en situasjon hvor man ser at en familie ikke tilfredsstillende dekker underskuddsbehov, og hvor man frykter at barn utsettes for omsorgssvikt. Her er det enda slik at man forsøker å finne en løsning hvor familien får støtte fra det offentlige til å makte de oppgavene den må utføre.

Prinsipper for selvbestemmelse

Det ser ut til at debatten om selvbestemmelse lett dreier seg om de store og vanskelige avgjørelser i en persons liv, og at man stiller spørsmålet «Er det riktig at vedkommende selv skal bestemme hvis han ikke har nødvendige forutsetninger for å treffe fornuftige valg». Bruker man modellen som er beskrevet, vil man raskt se at selvbestemmelse kan handle om små hverdags hendelser uten alvorlige konsekvenser om man gjør et valg man senere angreir. Å velge ost eller pølse på brødsken er selv-

bestemmelse. Å ikke velge hvilken musikk man vil høre er også selvbestemmelse. Noen ganger er det greit at andre velger.

Selvbestemmelse er i likhet med mange andre ferdigheter som mennesket har, noe som trenes opp over tid og som handler om modningsprosesser. Med dette menes at selvbestemmelse er en ferdighet den enkelte trener opp gjennom praktisering. Ved å praktisere selvbestemmelse på områder hvor dette ikke har dramatiske konsekvenser som en lett kan forestille seg i noen sammenhenger, vil den enkelte få erfaringer som kan styrke personen selv og de som samhandler med vedkommende. For noen vil det å få praktisere selvbestemmelse i slike hverdags-situasjoner og som en del av sin egen utvikling, gjøre at man ikke senere behøver å demonstrere eller sikre seg bekræftelse på sin selvbestemmelse i den grad, at man avstår fra å motta andres hjelp i de vanskeligste valgsituasjonene i livet.

Det er åpenbart og noe som gjelder for alle, at vi kan havne i situasjoner vi må treffe valg vi ikke skjønner rekkevidden av. Det gjelder selvsagt også utviklingshemmede. Her vil tidligere erfaringer med praktisering av selvbestemmelse kunne si noe om hvor vidt vedkommende gjør seg nytte av andres råd og vurderinger i prosessen fram mot å treffe sitt valg. Vi har også sagt at ikke å treffe et valg, eller å velge at andre skal ta valget, er viktige valg. Gjennom tidligere erfaringer kan nettopp slike alternativer inngå som et handlingsrepertoar hos den enkelte, og framstå som personens eget valg heller enn at vedkommende er utsatt for umyndiggjøring i form av andres valg.

I noen av eksemplene fra gjennomgangen av modellen, nevnes situasjoner hvor utviklingshemmede får en forringet livskvalitet sett i forhold til hva som kunne vært situasjonen hvis vedkommende hadde tatt mer aktivt del i ulike tilbud. Selvbestemmelse handler ut fra hovedlinjene i dette dokumentet, om å støtte personen til å treffe valg som også innebærer å si ja takk, til tilbud om aktiviteter, gjøremål og liknende. Slik støtte vil forutsette at personen ser tilbudene som attraktive, i samsvar med egne ønsker, formål og planer, og at de framstår som aktiviteter vedkommende selv velger å delta i – ikke tvinges å delta i. For personer som lenge har vært utsatt for at andre bestemmer og til dels tvinger en til å

handle, vil nyvunnet rett til å bestemme kanskje lettest kunne praktiseres som å bestemme ikke å gjøre. Det vil være godt miljøarbeid og faglighet, å tilby sin støtte på en slik måte at vedkommende velger handlinger som leder til engasjement og deltakelse i samfunnet, i sitt eget nærmiljø og nettverk og innen mange av livsområdene som arbeid, skole, hjem og fritid. En holdning i retning av at «Han bestemmer selv, og da er det lite vi kan gjøre», vitner om liten kunnskap om motivasjon, miljøtilretteleggelse, samhandling og involvering. Selvbestemmelse er ikke slik sett en egen metode eller et faglig paradigme som gjør at annen fagkompetanse om omsorgs- og miljøarbeid skiftes ut med ensidig myndiggjøring som en misforstått ansvarliggjøring. Ansvarlighet forutsetter som vi har pekt på tidligere, relasjoner over tid. Disse relasjonene igjen må selvsagt innebære en utvikling av selvbestemmelse, ikke en umyndiggjøring. Ut fra kunnskap om

den enkeltes preferanser om læringsmiljøer, og hva man vet om hvilket behov vedkommende har for repetisjoner m.m., er det rimelig at man også vurderer hva som er nødvendig av tilrettelegging for at vedkommende best mulig kan komme fram til egne valg, og valg som fører til en positiv støtte fra omgivelsene. Her er det grunn til å huske at noen utviklingshemmede har en institusjonstilværelse bak seg, som har preget livet deres for all tid. Omsorgs- og miljøarbeidere kan lett komme til å glemme dette. Når man møtes, er ikke situasjonen den at man møtes med blanke ark. Man kan lære seg til å stole på hverandre, men det tar tid. Gradvis kan man legge nye farger på arket, og kanskje lyse litt opp der det tidligere ikke var så lyst. Man kan også komme i skade for det motsatte. Utviklingshemning er en funksjonshemming som blant annet innebærer visse læringsvansker. Også når spørsmålet er selvbestemmelse er det viktig å tilrettelegge slik at det tas hensyn til funksjonshemmingen. Her finnes det mange måter å gå fram på. Habiliteringstjenesten for voksne i Nordland, som har arbeidet med Individuelle serviceplaner, er et godt eksempel. Fortsatt gjenstår mye blant annet for å gi også personer med store kognitive vansker, reell selvbestemmelse med et positivt utgangspunkt.

» **En holdning i retning av at «Han bestemmer selv, og da er det lite vi kan gjøre», vitner om liten kunnskap om motivasjon, miljøtilretteleggelse, samhandling og involvering.**

Referanseliste:

- Ellingsen, K.E. (2001) Brukermedvirkning – noe man bare sier? Bergen, Rapport nr. 3/2001.
- Faureholm, J.; Brønholt, L.L. og Blæhr, M. (1998) Forældrekompetence i udsatte familier. Empowerment i praksis. Århus, Forlaget Systemi AS.
- Freire, P. (1995) Pedagogy of hope: reviling Pedagogy of the oppressed. New York, Continuum.
- Habiliteringstjenesten for voksne I Nordland (2001) Ser dere meg? ISP – et utviklingsprosjekt. Vidoegram. Bodø, Aurora Borealis Film og video.
- Kierkegaard, S. (1843/ 1997) Enten – eller. Første og anden del. Søren Kirkegaard Forskningscenteret.
- Kierkegaard, S. (1855/ 1999) Øyeblikket. Bokklubbens kulturbibliotek.
- Maslow, A.H. (1968) På vej mod en eksistenspsykologi. København, Nyt Nordisk Forlag.
- McDougall, W (1914) An introduction to social psychology : containing supplementary chapters on theories of action and on the sex instinct. London : Methuen.
- Opdahl, K. (2000) Selvbestemmelse – for hvem? Embla nr. 5/2000. Oslo, Embla.
- Ramallo, T. (1985) Towards a feminist pedagogy of empowerment: the male and female voices in critical theory. Michigan, University Microfilms.
- Rand-Henriksen, S. (2000) Erfaringer med brukermidvirkning. Bodø, Trening og Rådgivnings-senteret.
- Rose, S.M. (1985) Advocacy and empowerment: mental health care in the community. Boston, Routledge & Kegan Paul.
- Skau, G.M. (1992) Mellom makt og hjelp. En samfunnsvitenskapelig tilnærming til forholdet mellom klient og hjelper. Oslo, Tano-Aschehoug.
- Solomon, B.B. (1976) Black empowerment: social work in oppressed communities. New York, Columbia University Press.
- SOR (2001) Sluttrapport – prosjekt «Brukermedvirkning og psykisk utviklingshemming». Oslo, Sosial og helsedepartementet (finnes på <http://odin.dep.no/sos/norsk/publ/rapporter/030081-990019/index-dok000-b-n-a.html>).